

Contra
Ilme Mõttus

Luule on mäng

Võtteid ja mõtteid luuletuste kirjutamiseks koolitundides

2021

Retsensent Karin Soodla
Toimetaja Kristi Kingo
Küljendaja Alar Kitsik
Kaaned Alar Kitsik ja freepik.com

© Atlex OÜ ja autorid, 2021

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

atlex

Atlex OÜ
Kivi 23
51009 Tartu
Tel 734 9099
Faks 734 8915
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN 978-9916-620-07-6

SISUKORD

EESSÕNA.....	7
MÕISTED	9
1. Erinevate rahvaste luulevormid	13
1.1. Brasiilia haiku	13
1.2. Dessima	14
1.3. Dodoitsu.....	15
1.4. <i>Eintou</i>	16
1.5. Gaseel.....	17
1.6. Haiku	18
1.7. <i>Hexaduad</i> ja tagurpidi <i>hexaduad</i>	19
1.8. Hispaania romanss.....	20
1.9. <i>Kyrielle</i>	21
1.10. Laternaluuletus.....	22
1.11. Lee.....	23
1.12. Limerik.....	24
1.13. <i>Quatern</i>	25
1.14. <i>Rondelet</i>	26
1.15. Rondell	27
1.16. Rondoo.....	28
1.17. Rubaii ja tujukkk	30
1.18. Sedoka.....	31
1.19. Sonett.....	32
1.20. Tanka	34
1.21. Tertsiiin.....	35
1.22. Triolett	36
1.23. Vanaprantsuse ballaad	37
1.24. YaDu	39
2. Luuletajate loodud luulevormid	40
2.1. <i>Alouette</i>	40
2.2. <i>Andaree</i>	42
2.3. <i>Clerihew</i>	43

2.4.	<i>Diatelle</i>	44
2.5.	Donna	45
2.6.	Doomino riim	46
2.7.	Eesti haiku	47
2.8.	Elupuu	48
2.9.	<i>Emmett</i>	49
2.10.	Golda	50
2.11.	<i>Haikulette</i>	51
2.12.	Haikupärg.....	52
2.13.	Harrishami riim	55
2.14.	Kammkarp	56
2.15.	Lento	57
2.16.	Limeraiku	58
2.17.	Mähitud refrään	59
2.18.	Peegel sestet.....	60
2.19.	Piaku	61
2.20.	Plejaadid.....	62
2.21.	Poetökoonoomia	63
2.22.	Pööratud sõnad.....	64
2.23.	RemyLa riim	65
2.24.	Seenepilv	66
2.25.	Selguse püramiid.....	67
2.26.	Silmusluule.....	68
2.27.	ZaniLa riim	70
2.28.	<i>Triquatrain</i>	71
2.29.	<i>Triquint</i>	72
2.30.	<i>Trois-par-Huit</i>	73
2.31.	<i>Trolaan</i>	74
2.32.	Tähestikuline haiku	75
2.33.	<i>Ukiah</i>	76
2.34.	<i>Vers Beaucoup</i>	77
2.35.	Visnapuudulik	78
3.	Sõna- ja vormimängulised luuletused	80
3.1.	Akrostihhon.....	80
3.2.	Anagramm	82
3.3.	Homonüümia	83

3.4.	Häälutusluule.....	84
3.5.	Limerik segi paisatud silpidega	85
3.6.	Lipogramm	86
3.7.	Makarooniline luule.....	87
3.8.	Mesostihhon	88
3.9.	Onomatopöa.....	89
3.10.	Palindroom	90
3.11.	Paragramm.....	91
3.12.	Piltluule	92
3.13.	Spoonerism	93
3.14.	Tautogramm	94
3.15.	Telestihhon.....	95
4.	Mängud häälikute ja sõnaliikidega	96
4.1.	<i>Diamante</i>	96
4.2.	Heliliste häälikute luuletus.....	97
4.3.	Kaashäälikuühendite luuletus.....	98
4.4.	Kolmekesi-reas-tüüpi luuletus.....	99
4.5.	Neljarealine luuletus	100
4.6.	S + 7 meetodi järgi kirjutatud luuletus.....	101
4.7.	Sõnaliikide skeemi järgi kirjutatud luuletus.....	102
4.8.	Teemantluuletus	103
4.9.	Ühe vokaali luuletus	104
5.	Ja veel midagi.....	105
5.1.	Emotikonidega luuletus	105
5.2.	Luulemäng	106
5.3.	Luuletus etteantud sõnadest	107
5.4.	Neliteist käänat reas	108
5.5.	Numbriluuletus	109
5.6.	Raamatuseljaluuletus	110
5.7.	Vabavärss.....	111
5.8.	Võrukeelne regivärss.....	114
	KASUTATUD ALLIKAD	116

EESSÕNA

Käesoleva kogumiku eesmärgiks on tutvustada lastele erinevaid luulevorme, õpetada neid vorme kirjutama, arendada loovust ja fantaasiat ning tekitada huvi luule vastu. Panna neid sõnade, silpide, häälikute ja sõnaliikidega mängima, sest nagu kogumiku pealkirigi ütleb – luule on mäng.

Raamat koosneb viiest peatükist. Esimesest peatükist leiab erinevate rahvaste luulevorme. Paljud neist on kindlasti tuttavad, kuid on ka selliseid, mida eriti ei teata või mille kirjutamine on unustatud. Teise peatükki on kogutud luuletajate loodud luulevormid. Sealt leiab nii eesti luuletajate kui ka mujalt pärit kirjanike leiutatud vorme. Selle peatüki paljudest luulevormidest ei ole meist enamus mitte kunagi midagi kuulnudki. Kolmandas peatükis on sõna- ja vormimängulised luuletused. Nii mitmedki nendest nõuavad kirjutajatelt juba suuremat meisterlikkust. Eelviimase ehk neljanda peatüki luuletuste kirjutamiseks peab hästi teadma sõnaliike ning erinevaid häälikuid. Viiendasse peatükki on kogutud luuletused, mis eelmistesse peatükkidesse ei sobitunud, kuid mida raamatust välja jätta ka ei tahtnud. Neid luuletusi ei ole võimalik ühise nimetuse alla paigutada, sest need on üksteisest niivõrd erinevad.

Iga vormi juures on kirjas täpsed juhised, kuidas antud luuletust tuleb kirjutada. Nende järgi on raamatusse kõik näited kirjutanud Contra, kelle luuletused juba iseenesest on põnevaks lugemiseks.

Kui kolme esimese peatüki luulevormide kirjutamise juures peab järgima väga kindlaid reegleid, siis kahest viimasest peatükist võib leida ka selliseid värsivorme, kus võib juhistega loomungulisemalt ümber käia.

Raamatus tutvustatud luuletuste kirjutamine võibki olla terve tunni teemaks ehk luule loomisele saab pühendada terve tunni, kuid luuletuste kirjutamist saab õpetaja lõimida ka mõne eesti keele teemaga. Võimalusi on erinevaid ning nende realiseerimine jääb iga õpetaja enda otsustada.

Kuna kogumikust võib leida nii keerulisemaid kui ka lihtsamaid luulevorme, on raamat mõeldud kasutamiseks algklassidest gümnaasiumini.

Selleks et eesti keele ja kirjanduse tunnid ei muutuks väga keele-reeglite ja mõistete keskseks, püüdkem muuta need mitmekesisemaks ja õpilastele põnevamaks, tuues neisse rohkem loomingulisust, näiteks suunates lapsi luulet looma.

Ilme Mõttus

1.17. Rubaii ja tujuk

Rubaii (araabia k 'neljakordne') on iraani traditsioonilise luule vorm, katrään ehk nelikvärss ehk nelik, mille riimiskeem on *aaba* või *aaaa*. Rubaiid kasutati peamiselt intiimses mõtteluules või satiiris. Kirjandusse tuli rubaii 9. sajandil.

Kuna antud rubaii on kirjutatud kasutades lausriimi (*aaaa*), siis on tegemist monoriimilise luuletusega. Monoriimiline luuletus rajaneb täies ulatuses ühel lausriimil.

Teab üksnes see, kes seisab lähedal,
et onul pole karvu kaenla all,
kuid see, kes seisab veelgi lähemal,
teab – mõistustki on üsna vähe tal.

Rubaii erijuhtum on **tujuk**, milles kasutatakse ainult identriimi (sama sõna kordamine riimipositsioonis) ja homonüümriime (tähen-
duselt erinevad, kuid foneemikoostiselt kattuvad sõnad).

Kui näpid oma ninaotsa
ja vaatad samas mulle otsa –
see lõbu sul ei lõpe otsa,
võid teha seda aasta otsa.

1.18. Sedoka

Sedoka on riimimata jaapani luuletus, mis arenes välja iidsetest lauludest. Sedoka koosneb kahest kolmerealisest *katauta*'st silpide arvuga 5-7-7, 5-7-7. *Katauta* on riimimata kolmerealine luuletus silpide arvuga 5-7-7.

Luuletus keskendub ühele teemale, kuid vaatlleb seda kahest erinevast vaatenurgast. Traditsiooniliselt ütleb teine *katauta* sama, mis esimene, ehkki teistmoodi. Sedokad võivad olla meeolelu luuletused või jutustada mingit lugu.

Istun üksinda,
aga pagana palju
kaaslasid ümberringi.

Teisi ei ole,
aga see-eest kolmandaid
rohkem kui tavaliselt.